

Prilog proučavanju trogirske barokne arhitekture: primjena interdisciplinarnih metoda istraživanja

Kada je danas već davne 1955. godine Cvito Fisković objavio svoju kapitalnu studiju *Ignacije Macanović i njegov krug*¹, zacrtao je smjernice budućeg istraživanja trogirskog graditeljstva XVIII. stoljeća. Njegovo izučavanje djelatnosti članova trogirskih graditeljskih i zidarskih obitelji od konca XVII. do početka XIX. stoljeća (s naglaskom na aktivnost obitelji Macanović i njezinih suradnika, do tada za našu znanost anonimnih graditelja, protomeštara, klesara, zidara, običnih radnika kao što su bili Casotti, Cicindela, Keršovani, Aviani, Nakić i drugi) obuhvaćalo je istraživanje (selekciju, transkripciju i obradu) arhivske građe o spomenutoj tematici sačuvane u državnim, crkvenim i privatnim arhivima, kao i njenu interpretaciju, odnosno povijesnoumjetničku analizu uz uporabu rezultata vlastitih terenskih, posebice konzervatorskih istraživanja.

Cvito Fisković je u svojem članku težište upravio na obitelj Macanović i reprezentativnije primjerke njihove sakralne i javne arhitekture. Njegov znanstveni rad na toj temi nastavili su kasnije brojni istraživači, od don Lovre Katića,² Krune Prijatelja³, Nevenke Bezić-Božanić⁴, Zoraide Demori Staničić⁵ i Ive Babića⁶, preko Fani Cega⁷, Danke Radić⁸, do Rade Bužančića i Vanje Kovačić⁹, koji su došli do brojnih novih saznanja zahvaljujući stilsko-komparativnoj analizi, proučavanju dokumenata (poput matica župa, spisa sudova i notara, iskaza državnih namještenika, kupoprodajnih ugovora), konzervatorskom praćenju i snimanju stare jezgre Trogira.

Fiskovićevo polazište za izučavanje trogirskog baroknog graditeljstva bili su arhivski dokumenti. O Trogiru u razdoblju od konca XVII. do konca XVIII. stoljeća sačuvani su brojni dokumenti u zagrebačkom, zadarskom i splitskom državnom arhivu te u brojnim crkvenim, muzejskim i privatnim arhivima (primjerice u zadarskom Državnom arhivu oko 160 kutija): počevši od isprava privatnog karaktera, ostavinskih rasprava, parnica, oporuka, miraza i inventara vezanih uz članove trogirskih graditeljskih obitelji, preko dokumenata o trogirskim graditeljima i zidarima koje nalazimo u različitim spisima trogirskih knezova (procjene kuća i terena, svjedočenja (vještačenja) graditelja u različitim sudskim raspravama), do spomena graditelja u privatnim arhivima trogirskih plemićkih i građanskih obitelji. Oni nam daju preciznu sliku, kako o trogirskim graditeljima XVIII. stoljeća kao o pojedincima, tako i o njihovim obiteljima, su-

radnicima, učenicima, njihovoj svakodnevnicu, životnom standardu i kulturi stanovanja (u tom smislu posebno su dragocjeni popisi njihove pokretne i nepokretne imovine). Nadalje, ti nam izvori govore o konkretnom graditeljskom i umjetničkom djelovanju pojedinih majstora, o izgradnji i pregradnjama u Trogiru u XVIII. stoljeću te posebice o tipologiji, unutrašnjoj opremi (inventaru), funkcioniranju plemićkih, građanskih i pučkih kuća te o načinu života stanovnika Trogira i njihovoj kulturnoj razini.

Općenito uzevši, ti nam dokumenti pružaju mogućnost formiranja plastične slike urbanog (i semiurbanog) života trogirskoga kraja u spomenutom razdoblju, oni su ogledalo društveno-ekonomskih i kulturnih prilika. Kao pozadina događanja oživljava slika trogirske svakodnevice u kojoj su akteri duhovne osobe, plemstvo, obrtnici, posluga — ukratko, svi čimbenici javnog života jednoga grada.

Za današnji urbanizam Trogira od presudnog je značenja bilo barokno doba, tijekom kojega se srednjovjekovno-renesansno gradsko tkivo reurbaniziralo. Tadašnja obnova i gradnja javnih, privatnih i sakralnih objekata unijela je nove barokne elemente u dotadašnji izgled grada. Neki dijelovi grada unutar današnje povijesne jezgre doživjeli su i bitnu strukturalnu preobrazbu prostorne organizacije. Nažalost, brojne barokne izmjene u gradskoj jezgri nestale su u doba preobrazbe grada u XIX. i XX. stoljeću. I u je tom smislu arhivsko istraživanje dragocjeno: vraća nam sliku grada iz XVIII. stoljeća, sliku palača i kuća kojih nema, grada koji se javlja na grafikama i slikama koje prikazuju njegova zaštitnika bl. Ivana Trogirskog (Jacopo Piccino, Antonio Basso, Jakov Miani).¹⁰

Tragom Fiskovićeve metode, u svom istraživanju trogirske barokne arhitekture (koje se odvija u okviru projekta prof. Marije Stagličić pri Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu) poduhvatile smo se zajedničkog proučavanja djelatnosti trogirskih graditeljskih i zidarskih obitelji tijekom XVIII. stoljeća, proširujući istraživanje na cjelovitu, gotovo svakodnevnu aktivnost trogirskih graditelja i zidara tijekom XVIII. stoljeća. Usmjerile smo se na sustavno istraživanje arhivske građe o toj tematici u nekoliko državnih arhiva (Zagreb, Zadar i Split)¹¹ i došle do pregršt novih podataka, nepoznatih ili prešućenih, neobjavljenih u dosadašnjim istraživanjima.¹²

Primjerice, istražujući izvorne spise saznajemo o velikoj četverokatnici koju je barokizirao Vicko Macanović za plemićku obitelj Buffalis, koje više nema, i o gotovo potpuno izgubljenom inventaru te nekad bogate patricijske palače. Iz dana u dan možemo pratiti život obitelji Macanović. Sačuvani dokumenti prava su povijesna obiteljska kronika te u njima doznajemo o mirazima, vanbračnoj djeci koju su priznavali kada im je trebala radna snaga (slučaj Mihovila Lallosa, sina Franje Ragusea, polubrata Ivana Ragusea), obiteljskim parnicama (spor oko nasljedstva obiteljske kuće između Ivana, sina Ignacija I, njegove majke Margarete i sestre Orsole, koju izbacuje iz očeve kuće nakon što je njegovala majku do smrti) i drugim sudskim sporovima i imanjima, ali i osobnim strastima i karakterima koji su se zrcalili kao dio obiteljske prošlosti. Arhivski spisi ujedno su i riznica podataka o graditeljskoj profesiji, obrazovanju učenika, gradnjama, ali i sporovima oko naizgled banalnih problema kao što su odvoz smeća i kamenja, neplaćenih dugovanja ili oko lijenih, nepouzdanih radnika iz trogirskog zagore (npr. spor Ignacija Macanovića s radnicima koji su gradili crkvu u Bližni). Je li ta kronistorija povijest umjetnosti ili samo kontekst u kojem su nastajala graditeljska djela? Veliki dio te priče zatočene u arhivskim spisima donedavno je hrvatska povijest umjetnosti prešućivala. Jasno je, nadalje, da ne možemo sva graditeljska ostvarenja i zahvate trogirskih baroknih graditelja o kojima nalazimo podatke u arhivima i prepoznajemo ih na terenu valorizirati kao spomenike kulture, niti svaki dokument vrednovati na isti način. U tom se kontekstu javlja problem reprezentativnosti materijala kojim se raspolaže. Dosad su bili objavljeni i u našoj znanstvenoj literaturi korišteni samo dokumenti koji su se ticali važnijih projekata autora iz kruga Macanovića — značajnijih crkava, privatnih i javnih palača i kuća, fortifikacija. Zanemarena je bila građanska i pučka arhitektura, crkvice po zagori, ali i procjene i popravci manje važnih objekata. Međutim, jedino iz uvida u cjelinu sačuvane arhivske građe, i to baš stoga što je dobro sačuvana, saznajemo do u najsitnije pojedinosti kako su funkcionirale graditeljske obitelji, otkrivamo podjelu rada, način obrazovanje, ali i njihovu međusobnu podjelu imanja.

Uspoređujući dokumente i sačuvane skromne trogirskie dvore Ivana i Ignacija Macanovića, odnosno Ivana Avianija, u kojima su oni sami stanovali u XVIII. stoljeću (u Borgu, u Sinjskoj, Splitskoj i Ulici Matice hrvatske), a ujedno su ih za stanovanje i iznajmljivanje pregrađivali, doznajemo o relativno skromnoj kulturi življenja Macanovićevih ili Avijanijevih, graditelja i pregraditelja naših župnih crkava, zvonika i palača od Zadra do Visa. Saznajemo za dosad nepoznate palače, ali i za brojne skromne kuće, crkve, samostane i zvonike koje su gradili od Zadra do Trogira (te za klesare koji su izveli nekolicinu baroknih oltara po crkvama Dalmacije, gdje su u nabavi kamena za oltare sudjelovali Macanovići). Dokumenti bacaju novo svjetlo na krug Macanovićevih, posebice na dva dosad manje poznata graditelja iz obitelji, Mihovila Franjinog zvanog Lallos, koji je djelovao koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća (radio je na palači Dragazzo te na crkvama Trogira i okolice) i Vicka Ignacijevog Ma-

canovića, djelatnog u drugoj polovini XVIII. stoljeća, za kojeg sve više možemo tvrditi, da je bio po svojoj zahuktalosti aktivnosti blizak Ignaciju II. (posebice nakon otkrića nekoliko njegovih dosad nepoznatih zvonika od Sv. Filipa i Jakova do Splita te palača po Dalmaciji).

Ovim istraživanjem trogirskog graditeljstva XVIII. stoljeća nastojimo dopuniti ranija, kao i ona aktualna istraživanja graditeljske povijesti grada Trogira (i njegovih graditeljskih obitelji) u razdoblju XVIII. stoljeća, ali i predstaviti neke nove i dosad nepoznate ili manje vrednovane sastavnice iz navedene problematike. U tom smislu najdragocjenije podatke pružilo je stotinjak istraženih kutija spisa gradskih knezova Trogira pohranjenih u zadarskom Državnom arhivu (od kraja 1660-ih do 1799. godine).¹³

Polazišta za istraživanje bili su brojni u uvodu spomenuti objavljeni radovi iz problematike trogirskog urbanizma i arhitekture, posebice iz njegovog baroknog razdoblja. Možemo zaključiti da, nastavljajući na brojne vrijedne istraživačke rezultate proučavatelja trogirskog urbanizma i konzervatora, ovim izlaganjem pokušavamo ukazati na korist povezivanja dviju struka i njihovih istraživačkih metoda u cilju potpunije obrade jedne od problemskih cjelina iz naše kulturne prošlosti.

Specifičnost našeg pristupa je to što naš dvojac čine povjesničar i povjesničar umjetnosti koji ravnopravno, poštujući metode svoje uže struke, zajedno obrađuju teme iz povijesti umjetnosti i na kraju zajedno potpisuju uradak. Povjesničar u dvojcu istražuje izvorna vrela o umjetnicima i spomenicima pohranjena u arhivima, a povjesničar umjetnosti proučava spomenike na terenu, valorizira ih i interpretira, vršeci stilsko-komparativnu analizu. Arhivski rad pomaže u egzaktnom određenju autorstva djela; čitanjem izvora teži se što cjelovitijoj rekonstrukciji, povijesnoumjetničkom tumačenju djela. Mnogim našim istaknutim povjesničarima umjetnosti dragocjenu pomoć pružali su brojni marljivi istraživači arhivske građe na terenu (lokalni svećenici, arhivisti i povjesničari). Ponekad njihova pomoć u otkrivanju, izvlačenju, odabiru i transkribiranju nove arhivske građe nije bila dovoljno valorizirana, mada su — kako ponekad doznajemo iz sačuvane korespondencije — zapravo, oni najzaslužniji za neka otkrića u našoj znanosti.

Danas je, kod nas, kao i u cijelom svijetu, sve manje tih samozatajnih nevidljivih istraživača i rad na proučavanju građe postaje timski. Zapravo, riječ je o interdisciplinarnom pristupu problematici i metodi istraživanja u kojem se povezuje istraživački rad stručnjaka iz nekoliko znanstvenih disciplina: povjesničara, povjesničara umjetnosti i konzervatora. Takav pristup zastupale smo kada smo se odlučile na zajedničko istraživanje trogirskog graditeljstva XVIII. stoljeća.

Arhivski rad je i danas, na početku 21. stoljeća, u istraživanju pojedinih tema iz starije povijesti umjetnosti nužan, jer otkriva podatke do kojih se ne može doći terenskim radom ili stilskom analizom.

Bez obzira na tu činjenicu koje su svi u povijesti umjetnosti svjesni, danas nije lako objaviti arhivsku građu u časopisima iz povijesti umjetnosti (ako se i objavljuje, problem je znanstvene predikacije takvog članka, koji se ponekad ocjenjuje kao stručni, a ne kao izvorni). Dobiva se dojam da bi arhivsku građu iz povijesti umjetnosti trebalo objavljivati u specijaliziranim povijesnim ili pak općekulturnim časopisima. Zato je ovaj naš referat — ma kako to poneki shvaćali — ujedno borba za revalorizaciju arhivske građe unutar hrvatske povijesti umjetnosti. S time u vezi možemo predložiti da se u hrvatskim časopisima iz povijesti umjetnosti uvede — kao stalna ili povremena — rubrika vezana uz objavljivanje arhivskih izvora.

Tijekom zadnjih stotinjak godina (nakon Kukuljevićevih prvih sustavnih izučavanja) generacija tzv. pionira hrvatske povijesti umjetnosti (od historičara Petra Kolendića i Jorja Tadića, preko povjesničara umjetnosti poput Cvite Fiskovića, Krune Prijatelja i Ive Petriciolija, pa do brojnih njihovih učenika, kolega i sljedbenika), istražujući dalmatinske arhive došla je do mnoštva nepoznatih imena majstora i otkrivanja njihovih djela na terenu. Naš je zadatak nastaviti njihov rad tamo gdje su oni stali, uvažavajući i vrednujući rezultate koje su postigli.¹⁴

Bilješke

1
C. Fisković, Ignacije Macanović i njegov krug, u: *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, 9/1955., str. 198-268. Isti autor objavio je i: Od Macanovićeve skice do izradbe pročelja crkve u Nerežišćima na Braču, u: *Peristil*, 35-36/1992.-93., str. 187-192.

2
L. Katić, Povijesni podaci iz vizitacije trogirske biskupije u XVIII. stoljeću, u: *Starine JAZU*, knj. 48/1958., str. 310. Podatke o Macanovićima objavili su i **K. Stošić**, Sela šibenskog kotara, Šibenik, 1941., te **J. A. Soldo**, Šematizam Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split, 1979., isti, Mir i dobro. Monografija Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split, 1981. O obitelji Aviani vidi **D. Kečkemet** u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb, 1983., str. 280. Arhitekture Trogira XVIII. st. dotakao se i **S. Piplov**, Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću, Split, 1996.

3
K. Prijatelj, Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, Zagreb, 1956.; **isti**, Kulturni spomenici otoka Brača: novi vijek, u: *Brački zbornik*, 4/1960., str. 205-206.; **isti**, Macanovićevo pročelje u Velom Drveniku, u: *Kulturna baština*, 7-8/1978., str. 49-52.; isti, u knjizi **A. Horvat**, **R. Matejčić**, **K. Prijatelj**, Barok u Hrvatskoj, Zagreb, 1982.; **I. Babić**, **K. Prijatelj**, **R. Ivančević** i dr. (dalje: skupina autora), Kulturno blago Trogira, Zagreb, 1987.; Milnarski spomenici, u: *Prvi libar o Milni, Brački zbornik*, Biblioteka br. 2, Milna, 1998., str. 255-259.

4
N. Bezić-Božanić, Građa za bibliografiju Trogira, Trogir, 1978.; **ista**, Struktura stanovništva u Trogiru u vrijeme organiziranog medicinskog studija, u: *Acta historiae medicinae veterinae*, anno XXVI, fasc. I-II, Beograd, 1987., str. 72.; **ista**, Struktura stanovništva početkom 19. stoljeća u Splitu, u: *Kulturna baština*, 19/1989., str. 29.0, 302.; **ista**, Trogirski obrtnici od druge polovine 16. stolje-

ća do pada Mletačke republike 1797. godine, u: *Vartal*, 1-2/1993., str. 109-126.; **ista**, Trogirске obitelji u 17. stoljeću (4), u: *Vartal*, 1-2/1995., str. 142-143.; **ista**, Majstori od IX. do XIX. stoljeća u Dalmaciji, Split, 1999.

5
Z. Demori-Staničić, Spomenici XVII. i XVIII. stoljeća u splitskoj zagori, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 28/1989., str. 183-220.

6
I. Babić, Prostor između Splita i Trogira: kulturnohistorijska studija, Trogir, 1984. (pretisak, Kaštel Novi, 1991.); **isti**, Trogir, Zagreb, 1976.; skupina autora, o. c. (1987.), **I. Babić** — **A. Duplančić**, Povijest trogirске obitelji Babić-Nutrizio, u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, XI/1990., str. 334-336.; **I. Babić**, Trogirска barokna palača zvana Paitunova kuća, u: *Zbornik Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture*, Zagreb, 1992., str. 74-89.

7
F. Cega, Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 29/1996., str. 129-137.; **ista**, Imovina u kući obitelji Garanjin nakon anarhije 1797. godine, u: *Božić-Bužančić zbornik, Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 12/1996., str. 577-594.; **F. Cega** — **D. Radić**, Muzej grada Trogira, Trogir, 1998; **F. Celio Cega**, Utvrde i bedemi grada Trogira, u: *Mogućnosti*, 1-3/2000., str. 195-202.; **F. Cega**, Manji graditeljski zahvati i preinake u Trogiru tijekom XVIII. st., posebno na kućama obitelji Garagnin, u tisku u časopisu: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*.

8
D. Radić, Zaštita spomenika u Trogiru tijekom 20. stoljeća, *I. kongres hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb, 15.-17. studenog 2001.

9
V. Kovačić, Trogirске fortifikacije u 15. stoljeću, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 37/1997.-98., str. 109-136.; **ista**, u katalogu izložbe *Tesori della Croazia restaurati da Venetian Heritage INC.*, Venezia, chiesa di San Barnaba, 9 Giugno-4 Novembre 2001, katalogske jedinice 98 i 99, str. 202-205.

10
R. Tomić, Trogirска slikarska baština od 15. do 20. stoljeća, Zagreb-Split, 1997., str. 193., 287., 335-336.

11
U okviru istraživanja obuhvaćeni su Državni arhiv u Zagrebu; Fond Garagnin Fanfogna, Državi arhiv u Zadru, fond: Arhiv Trogira; Državni arhiv u Splitu: Fond Garagnin Fanfogna i Protokol zgrada iz 1831.; Arheološki muzej u Splitu; Konzervatorski zavod — Split; Nadbiskupski arhiv u Splitu; Zemljišnik u Općinskom sudu u Trogiru; Matične knjige Trogira.

12
L. Čoralić — **I. Prijatelj Pavičić**, Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittorija Priulija (1688.-1712.) i Vicka Zmajevića (1713.-1745.), u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 16/2000., str. 93-270.; **iste**, O graditeljskoj aktivnosti u trogirским ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738.-1754.), u tisku u: *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*; **iste**, Prilog poznavanju Crkve sv. Marije u Blizni, u tisku u: *Croatica christiana periodica*; **iste**, Prilog poznavanju kuća obitelji Macanović u Trogiru, u tisku u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti u Dalmaciji*; **iste**, Prilog poznavanju djelovanja trogirске graditeljske obitelji Aviani, u tisku u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*.

13

Dosad su obrađeni spisi trogirskih kneževa u razdoblju od 1668. do 1797. godine (ukupno 100 kutija), spisi oporuka i inventara XVII. i XVIII. stoljeća (ukupno 26 kutija). U nastavku istraživanja koje namjeravamo provesti cilj nam je obraditi seriju spisa trogirskih kneževa do početka XVII. stoljeća.

14

Zahvaljujemo na pomoći u istraživanju Državnom arhivu u Zadru, Državnom arhivu u Splitu, Arheološkom muzeju u Splitu (posebice Arsenu Duplančiću), Konzervatorskom odjelu u Splitu (posebice Vanji Kovačić), Muzeju grada Trogira — ravnateljici Fani Cega i Danki Radić, te prof. Slavku Kovačiću i prof. Ivi Babiću.

Summary

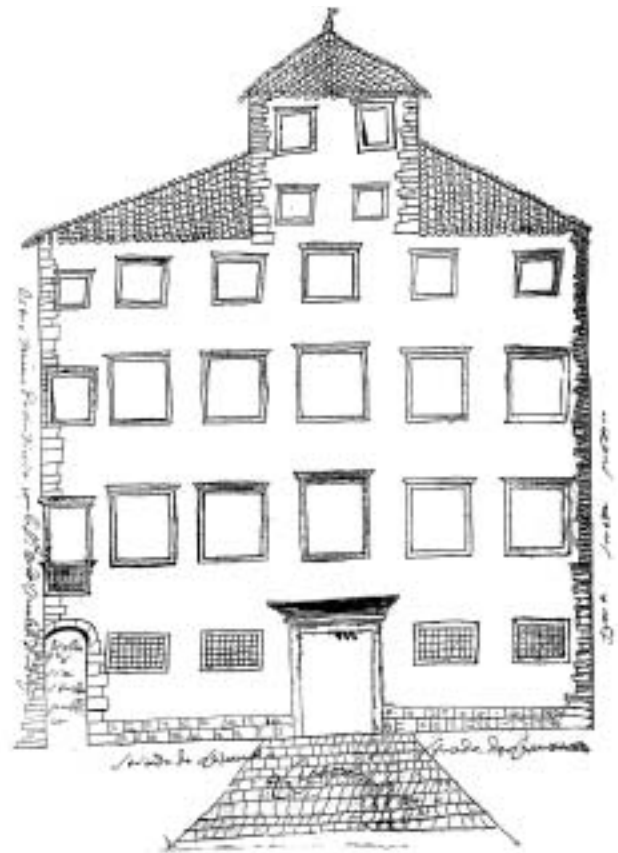
Ivana Prijatelj Pavičić — Lovorka Čoralić

Contribution to the Research on Baroque Residential Architecture of Trogir: Applying Interdisciplinary Methods of Investigation

The article presents a commendable approach to the research on the eighteenth-century architecture of Trogir, leading to the discovery of new data regarding the issue: the interdisciplinary approach to both the problem and the methodology, which combines research by specialists from a number of disciplines, such as historians, art historians, and specialists for monument conservation. The aim of the authors was to draw attention to the necessity of going back to the investigation of archival material, since this research method has during the past few decades been rather neglected in Croatian art history in favour of other methods. Archival sources can reveal data that cannot be discovered by fieldwork or by comparative stylistic analysis.

It is clear that, at the beginning of the twenty-first century, archival work must be combined with all those methods that Croatian art history used in the course of past century. Thus, the investigation of the eighteenth-century Trogir architecture should today aim at the following: working on archival materials, discovering documents related to the problems of art history, specific evaluation of sources — selection, transcription, and analysis of documents, historical and art-historical analysis with an application of the results from field work (in particular those related to monument conservation) — and, eventually, reaching conclusions on the basis of the results of all previous phases in the research process.

The authors briefly present the results of their research carried out on the basis of archival materials preserved in the state, ecclesiastical, and private archives of Zadar and Split (*State Archive in Zadar*, the collection of the archives of Trogir; *State Archive in Split*, the collection of Garagnin Fanfogna and the protocol of buildings from 1831; *Archaeological Museum of Split*; *Institute for Monument Conservation — Split*; *Archiepiscopal Archives in Split*; the land register at the *Communal Court of Trogir*; and the registers of Trogir).

Nacrt kuće Buffalis u Trogiru, iz kodeksa J. Buffalisa *Genealogia*, Arheološki muzej u Splitu

Plan Trogira iz 1755. godine

Kuće Macanovićevid u Trogiru (*Macanovića dvori*), detalji